

Pietryčių Lietuvos restauracija

Gintaras Karosas. Pietryčių Lietuvos raida po Nepriklausomybės atgavimo kelia daug klausimų. Apie Lietuvos etnines žemes ir valstybingumo lopšį diskutuojant neretai tenka išgirsti, neva tai – lenkiškas kraštas. Ar taip yra iš tiesų? Net nesigilinant į mokslinius tyrimus (tarp jų ir ruso V. Toporovo – kad nebūtume apkaltinti šališkumu), kurie nekvestionuoja Pietryčių Lietuvos lietuviškumo, neapleidžia jausmas, kad ne viskas šioje vietoje yra gerai, tiksliau – prolenkiškos krašto interpretacijos yra neteisingos ir kenksmingos Lietuvai.

Dar prieš keletą metų, renkant krašto istorijos žinias ir bendraujant su vietiniais Vilniaus rajono žmonėmis, ne vienas vietinis gyventojas, dabar vadinamas „lenku“, atvirai įsikalbėjus, sakė, kad jo seneliai kalbėjo, dainavo lietuviškai. Žmonių pavardės daugiausia čia lietuviškos, kai kurios jų sulenkintos tiek, kiek bažnytinėse knygose lenkų kalba jos būdavo suslavinamos ir kitur. Kad ir šių eilučių autoriaus, kurio šaknys iš Anykščių krašto, metrikose prosenelis Jurgis buvo užrašytas Jurijumi, o pavardė vietoje „Karosas“, buvo rašoma „Karas“. Straipsnio autoriaus senelės bajoraitės, kaip ir kitų to meto kilmingųjų, namuose buvo kalbama lenkiškai. Tačiau, nepriklausomai nuo to, kuri kalba buvo vartojama, tie žmonės visada buvo ne lenkai, o lietuviai. Lietuva, išskyrus Lenkijos okupuotus šalies pietryčius ir Palenkę (vadinamus Suvalkais), buvo restauruota arba atvalstybinta 1918 m. atkūrus nepriklausomybę. Kada restauruosime Pietryčių Lietuvą?

Kalbant apie architektūrą, jei pastatas senas, yra daug perstatymų, pakeitimų, daromi tyrimai ir siekiama nustatyti pirminį jo charakterį, struktūrą, detales. Remiantis tyrimais, dažnai pasirenkamas grįžimas į pirminį, autentišką pastato variantą. Manau, panašiais principais turėtume vadovautis ir integruodami į valstybę savo teisėtas žemes ir piliečius. Tarpukario Lietuva, vykdydama Vasario 16-osios deklaracijos principus, restauravo šalyje lietuvišką valstybę. Pietryčių

Lietuva tuo metu buvo okupuota Lenkijos, todėl dėl objektyvių priežasčių tarpukariu atvalstybinimo procesas dalyje Lietuvos nutrūko. Keliolika tarpukario metų Pietryčių Lietuvoje buvo įgyvendinama Lenkijos politika – krašto lenkinimas, gyventojų bauginimas, kryptinga ideologinė sklaida. Tačiau Lenkijos atvykėliai maždaug iki 1947 m. vėl grįžo į savo šalį, kaip matome iš ištis gausaus grįžusiųjų skaičiaus, pasilikti Lietuvoje galėjo labai nedaug lenkų.

Suslavėję Pietryčių Lietuvos vietiniai lietuviai ir gudai iš esmės ir sudaro vadinamąją lenkų populiaciją. Lenkai be etninio pagrindo kaip medis be šaknų – šios tautinės bendrijos pavadinimas, kuris, turint tokią galingą, patriotiškai nusiteikusią ir ambicingą kaimynę Lenkiją, pasiliks mums – kartu su pietryčių Lietuvos vietiniais gyventojais – nereikalinga problema ateičiai ir takoskyra.

Šiuo metu su Lenkija esame partneriai, tarptautinės NATO ir Europos Sąjungos nariai. Gražūs kaimyniniai santykiai – tai didelis pasiekimas, kuris džiugina abiejų šalių gyventojus. Be jokios abejonės, reikėtų siekti bendradarbiauti ir ateityje. Turime ko iš Lenkijos ir pasimokyti, to, ką kiekviena valstybė turėtų sugebėti, – ginti savo esminius interesus.

Lenkijos valstybė naudoja vadinamąsias minkštąsias galias savo įtakai už Lenkijos ribų siekti. Pietryčių Lietuvoje kaimynei puikiausiai sekasi, palyginti su kitais interesų objektais – Latvija, Baltarusija ir Ukraina. Lietuva, panašu, yra nusiteikusi labai idealistiškai (mano, kad kitos šalys, išskyrus Rusiją, neturi interesų mūsų šalies atžvilgiu), neturi suformavusi valstybingumo stiprinimo politikos ir atitinkamai funkcijos įgyvendinti tokią politiką nėra deleguotos jokiai įstaigai. Idealizmas yra puiku, tačiau, kaip rodo istorinė patirtis, kurios ignoruoti nereikėtų, sėkmingos valstybės būna apdairesnės, analizuoja procesus ir, žvelgdamos giliau, nepasiduoda spaudimui.

Norėčiau tik atkreipti dėmesį į kaimyninėje Lenkijoje veikiančią ir kultūrinę įtaką skleidžiantį institutą, kurio kryptingai veiklai vykdyti skiriami didžiuliai valstybės asignavimai. Lietuvos esminis interesas – būti integraliai, nepažeidžiamai, lietuviškai. Mūsų valstybei būtinas, Lenkijos pavyzdžiu, Lietuvos institutas, turintis stuburą bei atitinkamus išteklius ir dirbantis Lietuvos valstybės įtakos stiprinimo kryptimi, ypač Pietryčių Lietuvoje. Čia ištis daug darbo, o bendro tikslo šalies pietryčiuose galima siekti keliais veiksmingais būdais: pasitelkus valstybinės spaudos ir radijo transliacijas, leidinius, supažindinančius su šiuo kraštu, jo istorija, skaitant paskaitas, rengiant kitų Lietuvos vietovių kolektyvų

pasirodymus, bendrus projektus ir kt.

Teko skaityti lenkų autoriaus straipsnį, kuriame jis atskleidžia, kaip jo šalis daro įtaką Lietuvai. Pasirodo, ir mes kiekvienas puikiai galime tai pastebėti, mūsų šalyje sėkmingai plėtojamas metodas, kai mūsų autoritetingi žmonės, dažniausiai istorikai, savo viešais pasisakymais ar publikacijomis atstovauja Lenkijos vykdomai ekspansionistinei politikai užsienyje. Lietuvos piliečiai, kurie pasitiki autoritetais (labiausiai tinka istorikai, nes jie yra ekspertai ir nekvestionuoti savo srities žinovai), yra veikiami prolenkiškos propagandos, be jokios abejonės, žalingos Lietuvai, kai piliečiai ir valdžios atstovai ja patiki. Apgailėtina ir nekilnu savo šalies atžvilgiu, tokie „autoritetai“ paprastai yra pagerbti įvairiais Lenkijos apdovanojimais už indėlį Lenkijos valstybei.

Kai kurie mūsų istorikai, valstybei nesikišant, eina dar toliau: prieš keletą metų vienas jų ėmė kvestionuoti net Klaipėdos krašto prisijungimą prie Lietuvos 1923 metais. Tai reiškia, istorikas pradėjo revizuoti vieną iš Lietuvos valstybės pamatų - teritorinį vientisumą. Įdomu, ar už mūsų valstybės saugumą atsakingos tarnybos bent bandė aiškintis tokio drąsaus ir radikalaus (!) mąstytojo istorinių interpretacijų motyvus. Demokratijos teikiami privalumai neatleidžia nuo atsakomybės savo šaliai, antraip demokratija virsta betvarke, o valstybės nevalingumu savo įtakos sklaidai pasinaudoja kitos šalys. Visgi, ugdant patriotiškumą ir lojalius piliečius, teisės aktai, manau, turėtų nustatyti ir galimas istorinio diskurso ribas - jos neturėtų kelti abejonės valstybės autoritetu ir kvestionuoti teritorijos vientisumo. Istorijos interpretacijos valstybei turi didžiulę įtaką.

Svarbiausia sritis, siekiant Pietryčių Lietuvos pažangos, be jokios abejonės, yra švietimo politika. Kartą bendravau su vietine senyva moterimi iš Vilniaus apylinkių, ji apgailestavo, kad nespėjo išmokti gerai lietuviškai, nes lietuviška mokykla jos kaime veikė tik 3 metus nuo 1940-ųjų. Jei ne sovietų okupacija, tarpukario Lietuvos valdžios pasirinkti prioritetai ir pirmieji žingsniai Vilniaus apylinkėse, lietuviškos švietimo sistemos įstaigų tinklo sukūrimas būtų valstybei davęs puikų rezultatą. Jei ne tarpukario Pietryčių Lietuvos okupacija, šis kraštas niekuo nesiskirtų nuo likusios Lietuvos. Esu tikras, kad dabar nereikėtų kalbėti apie vėlyvas suslavėjimo apnašas šiuose kraštuose, kur gyventojai tikrai nėra tuo, kuo, atsižvelgiant į kalbos panašumą, yra laikomi ar, dažniausiai iš nežinojimo, save patys laiko. Tai - puikūs žmonės, su kuriais turime kalbėtis.

Manau, atėjo laikas visose Pietryčių Lietuvos valstybinėse mokyklose visus dalykus dėstyti lietuviškai, o pageidaujantys moksleiviai ar jų tėveliai galėtų papildomai rinktis lenkų, gudų ar kitų kalbų būrelius, fakultatyvus. Pietryčių Lietuvos mokyklose galėtų vykti ir pamokos, supažindinančios su vietinių gyventojų vartojamomis „po prostu“ ir „vyčių“ kalbos tarmėmis, kurios nėra lenkų kalba. Tai sudarytų sąlygas vietiniams moksleiviams gerai išmokti valstybinę kalbą ir pažinti savo šaknis, kitaip tariant, turėti puikias karjeros perspektyvas, geresnę ir geriau mokamą darbą ir pan.

Lietuviška mokykla Vilniaus rajone. Straipsnio autoriaus nuotrauka

Kitas dalykas – nevalstybinės mokyklos, jos galėtų kurtis, bet tai jau turėtų būti jų steigėjų rūpestis – ar tai būtų kuri nors Lenkijos valstybės įstaiga, ar kurios nors tautinės bendrijos, ar šiaip kokio nors entuziasto sumanymas. Nevalstybinėse mokyklose galėtų būti platesnė galimybė mokytis dalykus kuria nors nevalstybine kalba. Taigi, įstatymiškai reglamentavus mokomąją kalbą, tikėtina, neliks dažnai aštrinos ir įtampą keliančios problemos. Kas nemažiau svarbu – toks žingsnis pakels vietinių gyventojų savigarbą – geras valstybinės kalbos mokėjimas leis gyventojams jaustis tikrais Lietuvos, o ne nežinia kieno piliečiais, ugdys patriotiškumą.

Vienas iš akivaizdžiausių neteisingų palyginimų, kuris gajus ir dažnai pasitaiko, yra stengimasis lyginti Lenkijos prisijungtas Lietuvos Palenkės (Suvalkų) ir Pietryčių Lietuvos žemes. Lygybės, kalbant apie vietovardžius ir asmenvardžius, o ir kultūros ar švietimo politiką, negali būti, nes visos minimos teritorijos abipus valstybių sienos istoriškai ir etniškai yra lietuviškos. Ar šalis, atplėšusi ir prisijungusi svetimą žemę, ją administruodama, gali reikalauti tokių pat teisių savo interesams siekti niekaip su Lenkija nesusijusios suverenios Lietuvos teritorijoje? Aišku, apie tai turėtume kalbėti ramiai ir be pykčio, taip, kaip elgiasi savimi pasitikinti valstybė.

Kad nebūčiau kažkuo nebūtu apkaltintas, noriu atkreipti dėmesį, kad su lenkų menininkais ir istorikais palaikau kuo geriausias ryšius nuo pat nepriklausomybės atkūrimo. Mano vadovaujame muziejuje po atviru dangumi Vilniaus rajone yra sukurta net keletas išpūdingų garsiosios lenkų menininkės M. Abakanovič darbu, renginiuose dalyvauja lenkų mokslininkai. Kartais požiūriai sutampa, kartais skiriasi, ypač vertinant istorijos įvykius, tačiau man susidarė įspūdis, kad Lenkijai labiau reikia Lietuvos, nei Lietuvai Lenkijos. Tikriausiai dėl to, kad Lenkija turi savo interesą Lietuvoje, o Lietuva Lenkijoje – ne. Bene dauguma bičiulių iš kaimyninės šalies pripažįsta, kad Lenkijos valstybė dar viduramžiais sustiprėjo išliejus Lietuvos didikų intelektualiniam potencialui. Visgi, nors tikriausiai greitai ir nepavyktų išspręsti Palenkės (Suvalkų) žemių klausimo, mūsų etninių žemių interesas valstybiniu lygiu turėtų būti. Bet ar dabar turėtume apie tai su artimiausiais kaimynais net nekalbėti?

Turime bendrauti su kaimynais lenkais, pirmiausia nepamiršdami savo valstybės intereso būti stipriai. Pietryčių Lietuvos kultūrinė restauracija bus kokybiška ir tvari, jei sieksime atkurti, aišku, kiek tai įmanoma, pirminę tautinę kultūrinę krašto struktūrą. Vėlesnių suslavintų sluoksnių atkūrimas tik gilina problemą ir užprogramuoja konflikto tikimybę ateičiai, esant nestabilumui šalyje, nevienalyte Lietuva visad galės pasinaudoti tiek pati Lenkija, tiek Rusija.

Pietryčių Lietuvoje švietimo ir kultūros srityje reikalingi valstybės stiprinimo kryptimi nukreipti darbai, didesni intelektualiniai ir finansiniai ištekliai, pirmiausia valstybinės kalbos, kuria būtų dėstomi visi be išimties dalykai mokyklose, statuso įtvirtinimas įstatymu.

Restauruokime Pietryčių Lietuvą – valstybės lopšį – ant senųjų istorinių Lietuvos valstybės pamatų. Vietiniai gyventojai, dar šnekantys vietinėmis „po prostu“ ir

„vyčių“ tarmėmis, yra mūsų broliai ir seserys, ir mes turėtume tuo tik didžiulis ir su jais kalbėtis apie stiprią Lietuvą, o vietinės kalbos dialektus tirti ir fiksuoti. Esu įsitikinęs, kad, pasitinkant Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo šimtmenį, signatarų apibrėžta tautinės demokratinės valstybės vizija neturėtų būti prabanga.

Straipsnio autorius Gintaras Karosas yra VšĮ „Europos parkas“ prezidentas, nepartinis Vilniaus rajono savivaldybės tarybos narys, mišrios frakcijos „Kartu – už pažangą Vilniaus rajone“ seniūnas, nacionalinės pažangos premijos laureatas.

pasauliolietuvis.lt